

РЕЦЕНЗІЯ

доктора філологічних наук, професора кафедри літератури,
методики її навчання, історії культури та журналістики

Самоїленка Григорія Васильовича

на дисертаційну роботу **Клапчук Валерії Миколаївни**

**«Бандурне мистецтво України середини XVIII – початку XXI ст.:
соціокультурний вимір»**

подану на здобуття ступеня доктора філософії

з галузі знань 03 Гуманітарні науки

зі спеціальності 032 Історія та археологія

Сучасний історико-соціальний та культурний процес у незалежній Україні відкриває всебічні можливості досліджувати проблеми, які торкаються культурного життя як окремих регіонів, так і загальноукраїнського.

Дисертація Клапчук В.М. присвячена одному із цікавих культурологічних явищ – мистецтву бандури. Настав час, коли виникла потреба осмислити саму проблему його вивчення, прослідкувати за історією становлення і розвитку цього виду духовної творчості та мистецької виконавської майстерності. Тож дисертація Клапчук В.М. має актуальне значення.

Дисертаційна робота чітко структурована і складається із вступної частини та трьох розділів. У першому розділі «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження» дисертантка аналізує основні праці українських вчених, які займалися вивченням цього національного мистецтва XVIII – XXI ст., і цим самим намагається реконструювати процес дослідження розвитку бандурного мистецтва протягом великого історичного часу. При цьому дослідниця вважає, а це засвідчує й матеріал дисертації, що мистецтво бандури, яке започатковане в далекому минулому, розпочали активно досліджувати лише у XIX ст. і продовжили до нашого часу. І далі йде в роботі характеристика основних праць вчених та представників музичного мистецтва, які займалися дослідженням бандури, а також кобзарства та лірництва. Валерія Клапчук у

дисертації виділяє три історичні етапи дослідження вченими проблеми: 1 – «імперський» (до 1917 р.), 2 – «радянський» (1917-1991 рр.), 3 – «сучасний» (з 1991 р. до сьогодні).

Розглядаючи кожний етап, дисертантка звертає увагу на основні праці багатьох вчених, відзначаючи, що кожний етап представлений цікавими дослідженнями як представників науки, так і професіоналів та любителів бандурного мистецтва.

Називаючи праці Миколи Лисенка, Філарета Колесси, Олександра Фамінцина, Дмитра Яворівського, Миколи Сумцова, Валерія Клапчук намагається визначити основне спрямування їх дослідницьких праць, звертаючи при цьому увагу на розуміння дослідниками, а яке ж місце у суспільному житті українського народу посідало мистецтво бандури та в чому була своєрідність репертуару й виконавської діяльності кобзарів. І дисертантка відзначає, що вчені звертають увагу на виконання бандуристами дум, а також на їхню біографію.

У подальшому дослідниця називає ще декілька праць початку ХХ ст. і переходить до радянського часу, зауважуючи, що «радянський період» у дослідженні бандурного мистецтва був не рівнозначний. Якщо в 20-х роках з'являються цікаві й ґрунтовні праці Гната Хоткевича, Марії Грінченко, Катерини Грушевської та інших дослідників, які використовували для своїх публікацій академічні періодичні видання «Етнографічний вісник», «Записки історико-філологічного відділу УАН», то у 30-х роках дослідження після репресій кобзарів та бандуристів змінили своє спрямування і в нових статтях про бандурне мистецтво уже говорилося як про супровідне до співу. Майже не друкуються праці із історії кобзарства та мистецтва бандури й лише 50-і-60-і роки стали показовими в позитивному плані, коли вчені Інституту Мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України опублікували ґрунтовні праці, і дисертантка аналізує їх, зупинившись, зокрема, на дослідженнях Федора Лаврова, Марка Плісецького, Андрія Гуменюка, Бориса Кирдана, Григорія Нудьги та ін. Слід підкреслити, що дисертантка ці імена і їхні праці виділяє заслужено, бо вони були справжніми

глибокими науковими дослідженнями не лише з проблем мистецтва бандури, а й з інших різних видів мистецтва, також із визначення місця в культурному житті українців творчості кобзарів, лірників, а також співаків та хористів. Цей розділ засвідчує, що дисертантка ґрунтовно освоїла історіографічний матеріал, а також основні джерела, характеристикою яких і завершується ця частина дисертації.

Указавши на методологію дослідження, дисертантка перейшла до розкриття історії появи бандури і її особливостей. Опираючись на праці попередників, Валерія Клапчук розкриває поняття бандури і говорить про оригінальність українського інструменту, вказуючи на його відмінності від інших струнних інструментів, зокрема кобзи, і на процеси удосконалення виконавської діяльності бандуристів.

У дисертації на багатому джерельному писемному матеріалі з опорою на дослідження вчених XIX-XX ст. В. Клапчук зупиняється на різних видах інструменту (давня бандура, харківська, київська, полтавська) і доходить висновку, що процес модернізації бандури здійснювався протягом тривалого часу від оригінального інструменту одиночних виконавців до професійно-академічного сольоно-віртуозного. І в цьому випадку досить чітко проглядається проблема майстерності колективного виконання, яке з'являється саме в цей час.

Дисертантка, опираючись на праці попередників, зуміла розкрити основні етапи розвитку мистецтва бандури, виділивши 4 основні із них: 1. Становлення (XVI – перша половина XVIII ст.). 2. Розвиток (середина XVIII – початок XX ст.). 3. Занепад (1920-1940-і рр.). 4. Відродження (2-а пол. XX ст.). І тут В. Клапчук, опираючись на праці попередників у своїй роботі, підтверджує цю періодизацію. У цій частині дисертації, крім імен дослідників, з'являються й імена бандуристів, а також тих, хто удосконалював сам інструмент. І цим текст дисертації оживляється, особливо при розкритті виконавської діяльності бандуристів радянського часу. І як висновок – унікальне мистецтво бандури, не зважаючи на складність історичних ситуацій, переходило, закріплювалося й зберігало національну ідентичність у різних регіонах України: Волині,

Рівненщині, Київщині та Києві, зокрема, де поодинокі бандуристи проявили себе меншою мірою, ніж ансамблі. І дисертантка зупиняється на характеристиці їхньої творчості.

Порівняльна характеристика розвитку мистецтва бандури Галичини, Волині, Закарпаття, Миргородщини на Полтавщині, Харківщини, Кубані дало можливість дисертантці виявити своєрідність цього мистецтва у кожному регіоні, підкресливши при цьому і вплив на його оригінальність майстрів, що створювали нові чи удосконалювали існуючі інструменти, а також майстерності різноманітних представників бандурного мистецтва.

У дисертації дослідниця окремим параграфом виділяє матеріал про виникнення і розвиток українських капел бандуристів як оригінального явища ХХ – поч. ХХІ ст., звертаючи увагу на причини виникнення цього виконавського напрямку і функціонування різноманітних ансамблів з подачі характеристики їхнього репертуару. Важливо зазначити, що в роботі звернена увага на інтерес нинішньої молоді до мистецтва бандури, а також на факти розширення географії українського мистецтва за межами країни. Дисертантка розкриває цей інтерес до бандури в різних країнах Європи, Америки, Канади тощо. І, на думку дисертантки, у цьому видатну роль відіграли функціонуючі в Україні професійні ансамблі, зокрема Державна капела бандуристів України, яка гастролювала по різних країнах, демонструючи свою високу професійну майстерність.

У дисертації окремо виділений параграф про жанри та форми бандурного виконавства, який розкривається на основі багаточисельних фактів, як узятих із праць дослідників, так і розшуканих та проаналізованих самою дослідницею.

Третій розділ «Сучасні тенденції розвитку бандурного мистецтва» побудований, як і попередні, на використанні багаточисельних джерел та напрацювань вчених, а також на залученні розшуканих дослідницею матеріалів про сучасні колективи, що дало можливість довести життєвість бандурного мистецтва, яке удосконалюється як професійно, бо існують відповідні навчальні заклади, так й у виконавському спрямуванні та формах його існування. Репертуарна політика та урізноманітнення жанрів також впливали на

осучаснення бандурного мистецтва, збереження до нього інтересу з боку сучасних слухачів. Детально в дисертації розкривається й майстерність педагогів у різних навчальних закладах, формування науково-мистецьких шкіл бандурного виконання, удосконалення самого інструменту.

Розкриваючи основні тенденції розвитку бандурного мистецтва на сучасному етапі, дисертантка намагається визначити перспективи його розвитку шляхом державної підтримки, відкриття нових навчальних закладів, продовження розвитку ансамблевого принципу існування колективів і удосконалення виконавського рівня майстерності за рахунок збагачення жанрів сучасних творів, розширення географії, зокрема в зарубіжних українських діаспорах, організації фестивального конкурсного руху.

Дисертантка у кожному розділі та після всього тексту дисертації робить висновки, які дають можливість засвідчити, що Клапчук В.М. уміє не лише систематизувати матеріал, а й робити узагальнення, керуючись основними принципами наукового дослідження. Вражає і велика кількість опрацьованих наукових джерел.

Таким чином, тема дисертації розкрита і засвідчила уміння дисертантки Клапчук В.М. аналізувати музичне мистецтво бандури, критично відноситися до відбору матеріалу, зберігаючи авторську толерантність до інших дослідників, робити відповідні висновки.

Побажання: хотілося б, щоб у дисертації при характеристиці бандурного мистецтва був згаданий письменник та історик культури Пантелеймон Куліш, який був одним із перших, хто у ХІХ ст. дуже багато зробив своєю книгою «Записки о Южной Руси» у пропаганді діяльності кобзарів та бандуристів й їхнього репертуару. Крім цього, слід було б згадати ширше і дослідження цього мистецтва професорами та студентами Ніжинської вищої школи. Заслуговує на увагу й діяльність та майстерність ніжинсько-чернігівських бандуристів, заслужених артистів України родини Миколи й Раїси Борщів, а також народного артиста України Василя Нечепи, які проводять і нині велику роботу у Чернігові, Ніжині та інших містах Полісся, пропагуючи цей вид мистецтва.

Але ці побажання не впливають на високий рівень дисертаційної праці, яка заслуговує на присвоєння Валерії Миколаївні Клапчук ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія», галузі знань 03 «Гуманітарні науки».

Рецензент:

Доктор філологічних наук,
професор кафедри літератури,
методики її навчання,
історії культури та журналістики
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя

Григорій **САМОЙЛЕНКО**

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя

Підпис *Самойленко Г.* засвідчує

Провідний фахівець *Михайленко К.*

